RINOLALIYA NUTQ NUQSONINI BARTARAF ETISHDA INKLYUZIV TA'LIMNING O'RNI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti Logopediya yo'nalishi talabasi
Tadjibaeva Nargiza,
To'xtaboeva Sevinch,
To'xtaeva Shaxzoda,
Xolmurotova Farangiz

Ilmiy rahbar: Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti Maxsus pedagogika kafedrasi dotsenti
Achilova Sevara Djasirkulovna
https://orcid.org/0009-0005-5907-1983
achilovasevara85@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada rinolaliya nutq nuqsonida inklyuziv ta'limning o'rni bo'ymcha ma'lumot berib o'tilgan. Rinolaliyani bartaraf etishda logopedik korreksiya ishlari bilan bir qatorda inklyuziv ta'lim muhiti katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada rinolaliyaning nazariy asoslari, uning turlari, sabablari hamda inklyuziv ta'lim sharoitida bartaraf etish usullari ilmiy jihatdan yoritiladi.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль инклюзивного образования при ринолалии. В устранении ринолалии наряду с логопедической коррекционной работой большое значение имеет инклюзивная образовательная среда. В данной статье научно освещаются теоретические основы ринолалии, ее виды, причины и методы устранения в условиях инклюзивного образования.

Abstract: This article examines the role of inclusive education in rhinomalacia. In eliminating rhinolalia, along with logopedic correctional work, an inclusive educational environment is of great importance. This article scientifically illuminates the theoretical foundations of rhinolalia, its types, causes, and methods of elimination in inclusive education.

Kalit so'zlar: Rinolaliya nutq nuqsoni, inklyuziv ta'lim, nutq apparati, individual yondashuv, ijtimoiy integratsiya, korreksiya, adaptatsiya.

Ключевые слова: Ринолалия - дефект речи, инклюзивное образование, речевой аппарат, индивидуальный подход, социальная интеграция, коррекция, адаптация.

Keywords: Rinolalia - speech defect, inclusive education, speech apparatus, individual approach, social integration, correction, adaptation.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimida inklyuziv yondashuv muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, nutq nuqsonlariga ega bolalarni jamiyatga moslashtirish va ularning ta'lim olish huquqini ta'minlash dolzarb masalalardan hisoblanadi. Shunday nutqiy buzilishlardan biri — rinolaliya bo'lib, u bolaning nutqida ovozning nosog'lom tembri va talaffuzdagi kamchiliklar bilan namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili va metodolgiyasi. Rinolaliyani bartaraf etishda logopedik korreksiya ishlari bilan bir qatorda inklyuziv ta'lim muhiti katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada

rinolaliyaning nazariy asoslari, uning turlari, sabablari hamda inklyuziv ta’lim sharoitida bartaraf etish usullari ilmiy jihatdan yoritiladi.

Rinolaliya — bu nutq apparatidagi anatomik va funksional buzilishlar natijasida yuzaga keladigan nutq nuqsoni bo‘lib, u ovoz rezonansi buzilishi bilan xarakterlanadi.

Olimlardan L.S. Vigotskiy, R.Ye. Levina, M.Ye. Xvatsevlar nutq nuqsonlarini o‘rganishda rinolaliyani alohida tur sifatida ajratib ko‘rsatganlar. Ularning ta’kidlashicha, rinolaliya nafaqat fonetik, balki kommunikativ faoliyatga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi[1].

Rinolaliya og‘ir nutq nuqsonini bartaraf etishda kompleks yondashuv muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy nafas, ovoz ustida ishlash, barmoqlar harakatchanligi, umumiy tana harakatchanligi, artikulyatsion nutq apparati harakatchanligin oshirish hamda rivojlantirish bo‘yicha ishlar tizimi tashkil etiladi. Har ishlar aniq va to‘g‘ri tashhis qo‘yish asosida olib borilishi, ishning samarali kechishiga olib keladi. Og‘ir nutq nuqsoni sifatida rinolaliya nutq nuqsonini o‘rganish, buguni kunda nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash muhim sanaladi. Shu sababli har bir og‘ir nutq nuqsonlarni o‘rganishda nafaqat nazariy bilimlar balki, amaliy-laboratriya ishlari, mustaqil ta’lim shilarida mustahkamlab olib borish zarurdir.

Rinolaliya ikki asosiy turga bo‘linadi:

- **Ochiq rinolaliya** — havo og‘iz bo‘shlig‘idan to‘liq o‘tmasdan, burin orqali chiqadi.
- **Yopiq rinolaliya** — burin bo‘shlig‘i orqali havo o‘tishi cheklangan bo‘ladi.

Bu holatlarda bolaning nutqi tushunarsiz, nosof va nosoz eshitiladi.

Rinolaliyaning kelib chiqish sabablari turlicha bo‘lib, ular quyidagilardan iborat:

1. **Anatomik nuqsonlar**
   - Tang‘lay yoriqlari (tug‘ma yoki orttirilgan)
   - Yumshoq tang‘lay faoliyatining buzilishi
2. **Funksional sabablar**
   - Nerv tizimi faoliyatidagi o‘zgarishlar
   - Artikulyatsion apparatning sustligi
3. **Ijtimoiy omillar**
   - Noto‘g‘ri tarbiya
   - Nutqiy muhitning yetishmasligi

Olim **Ye.M. Mastyukova** ta’kidlashicha, nutq nuqsonlarini erta aniqlash va kompleks yondashuvda davolash yuqori samara beradi.

Inklyuziv ta’lim tushunchasi va uning ahamiyati

Inklyuziv ta’lim — bu imkoniyati cheklangan bolalarni sog‘lom tengdoshlari bilan birga ta’lim olishini ta’minlovchi tizimdir.

Natijalar

YuNESKO ta’rifida inklyuziv ta’lim barcha bolalar uchun teng imkoniyat yaratishga qaratilgan deb belgilanadi.

Inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari:

- Tenglik
- Qabul qilish
- Individual yondashuv

[1] Волкова П.С., Шаховская С.Н., Логопедия. Издательство Владос. М., 2002. 296 стр.

- Ijtimoiy integratsiya

Rinolaliyaga ega bolalar uchun inklyuziv muhit ularning nutqini rivojlantirishda juda muhim hisoblanadi.

Rinolaliyani bartaraf etishda inklyuziv ta'limning o'rni

Inklyuziv ta'lim sharoitida rinolaliyani bartaraf etish quyidagi jihatlar orqali amalga oshiriladi:

1. Kommunikativ muhitni shakllantirish

Sog'lom tengdoshlar bilan muloqot bolada nutqiy faollikni oshiradi.

Muhokama L.S. Vigotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, bola boshqalar bilan muloqot jarayonida tezroq rivojlanadi.

2. Logopedik korreksiya ishlari

Inklyuziv maktablarda logopedlar tomonidan:

- Artikulyatsion mashqlar
- To'g'ri nafas olishni o'rgatish
- Ovozni to'g'ri shakllantirish ishlari olib boriladi

3. Individual ta'lim dasturlari

Har bir bolaning xususiyatlariga qarab:

- maxsus mashqlar
- moslashtirilgan darslar

4. Psixologik qo'llab-quvvatlash

Rinolaliyaga ega bolalar ko'pincha o'zini tortadi. Shu sababli:

- psixologik treninglar
- ijobiy muhit yaratish maqsadga muvofiq

Zamonaviy yondashuvlar va texnologiyalar

Bugungi kunda rinolaliyani bartaraf etishda zamonaviy usullar qo'llanilmoqda:

- Logopedik trenajyorlar
- Kompyuter dasturlari
- Interaktiv mashqlar

Olim T.B. Filicheva va G.V. Chirkinalar o'z tadqiqotlarida kompleks korreksion yondashuv eng samarali usul ekanligini ta'kidlaganlar.

Inklyuziv ta'limda quyidagi muammolar kuzatiladi:

- Mutaxassislar yetishmasligi
- Ota-onalarning yetarli xabardor emasligi
- Moddiy-texnik baza kamligi

Yechimlar:

- Logoped kadrlarni tayyorlash
- Ota-onalar bilan ishlash
- Maktablarda maxsus sharoit yaratish

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, rinolaliya nutq nuqsonini bartaraf etishda inklyuziv ta'lim muhim o'rin tutadi. U bolaning nafaqat nutqiy, balki ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kompleks yondashuv, ya'ni logopedik, psixologik va pedagogik ishlarni birgalikda olib borish yuqori samara beradi. Shuningdek, olimlarning ilmiy tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, erta tashxis va to'g'ri tashkil etilgan ta'lim muhiti rinolaliyani samarali bartaraf etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Волкова П.С., Шаховская С.Н., Логопедия. Издателство Владос. М., 2002
2. Achilova S.J. “Dislaliya.Dizartriya” /O’quv qo’llanma. «ZEBO PRINT» TOSHKENT – 2021.
3. Морозова Н.Й. Как преодолет заикание. Изд-во ЭКСМО М., 2002
4. Achilova S.J. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida og‘ir nutq nuqsonli bolalar bilan ishlashda logopedik shoxobchaning o‘rni. “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ijtimoiyemotsional ta’lim metodikalarini joriy etish: muammolar va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallar to‘plami 2025-yil 16-sentabr.481-483 bet.
5. Achilova S.J. Factors And Principles Of Preparing Future Speech Therapists To Work With Children With Severe Speech Impairments. 6th INTERNATIONAL BLACK SEA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS. 386-390 bet.2025.
6. Achilova Sevara Djasirkulovna MECHANISMS OF CREATING A PROFESSIONAL INFORMATION ENVIRONMENT IN PREPARING FUTURE LOGICAL THERAPISTS TO WORK WITH CHILDREN WITH SEVERE SPEECH DISORDERS. Modern American Journal of Social Sciences and Humanities ISSN (E): 3067-8153 Volume 01, Issue 07, October, 2025.
7. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=UIwzmp8AAAAJ&citation_for_view=UIwzmp8AAAAJ:qjMakFHDy7sC